

Для створення історичного колориту письменник використовує фольклорні джерела; чимало епізодів відображають стиль тогочасного життя, манеру поведінки, ментальність середньовічних людей (мілленаризм, описи обрядів і двірських церемоній, естетична домінанта у світовідчутті русичів, єдність християнської релігії і поганських традицій, сарматизм).

Однак прагнення письменника-педагога втілити у своїх творах образ ідеального суспільства і держави (Галицька держава XII століття за панування Володимирка й Осмомисла) засвідчили певну перевагу тенденції над історичною вірогідністю (протиставлення католицизму і православ'я до 1054 року, маніпулювання поняттям “народ”, висока громадянська і національна свідомість українців, особливо лемків). Ознаками цього ідеалу були матеріальний добробут громадян та “моральна” християнсько-православна держава, в якій живуть освічені верстви суспільства (володарі, священники, купці), а виховання громадян — запорука стабільності і процвітання.

Тетяна Добрушина

БОЛЕСЛАВ ЛЕСЬМЯН: УКРАЇНА “У ТЕКСТІ”

В одному з літературних діалогів Б.Лесьмяна з Е.Боє була сформульована досить важлива теза: кожний поет створює власну вербальну атмосферу, оригінальний творчий словник, в якому слова набувають “цілком іншого значення, викликаючи в уяві образи, що стають його власним набутком”¹. Вербальна атмосфера лесьмянівської поезії — це мова природи, мова зеленого світу (мова “zieloności”). Природа у творчому космосі поета — не просто світ навколишній, а Атман, дух світу, праоснова всього сущого. Природа як абсолют, як річ сама в собі — саме так можна було б означити просторове буття лесьмянівського світу. Вийти за межі цієї “зелені” неможливо, однак зрозуміти її сутність (наповнення), природою якої країни навіть ті чи ті асоціації, а отже, простежити специфіку вербальної сфери цілком реально. Тобто світ зелені у творах поета — не абстрактне, відірване від конкретного буття явище. “Моя любов до природи була завжди конкретною”², — зазначав він. Землю, що вербалізувала мову природи у творах Б.Лесьмяна, їх автор означив так: “Ta niepojętość zieloności to Ukraina”³ (Неосяжна зелень — це Україна). У творах поета, як він сам зізнався, присутня природа від Умані до Києва, варто їх лише вдумливо прочитати.

Українська природа в інтерпретації поета особлива. Поляк за походженням, киянин за вихованням, європесць за мистецько-літературними вподобаннями Б.Лесьмян описує не просто “зелень” конкретної землі, він будує оригінальну естетико-філософську концепцію, що породила з неукраїнської поезії “проукраїнський” вірш. Український елемент особливо прикметний для ранньої творчості Б.Лесьмяна, а надто для тих поезій, що не ввійшли до жодної з його збірок.

¹ Див.: *Leśmian B. Dialogi akademickie – w niepojętej zieloności // Szkice literackie.* – Warszawa, 1959. – S.497.

² Там само. – С.500.

³ Там само.

Перша збірка “Сад на роздоріжжі” датована 1912 р., проте ще задовго до її виходу було опубліковано низку творів, написаних польською та російською мовами. Літературна критика в основному розглядає лише два російськомовні цикли Б.Лесьмяна — “Песни Василисы Прекрасной” та “Лунное похмелье”, і то лише у світлі російських культурних зв’язків і впливів. Питання українського контексту зазвичай ігнорувалося.

Польські дослідники досить неоднозначно оцінюють український вплив на Б.Лесьмяна. Скажімо, Я.Тшнадель зараховує його творчість до “української” школи⁴, П.Лопушанський визнає “українську атмосферу”⁵ однією з основних ознак поезії Б.Лесьмяна, а Е.Смичинська, аналізуючи його російськомовну поезію, зосереджує увагу винятково на генезі польсько-російських зв’язків Лесьмяна⁶. В.Василенко наголошує на тому, що й досі “білою плямою” залишається так званий “український”, ранній період життя Б.Лесьмяна, який певною мірою вплинув на його творчість⁷.

Вербальна атмосфера поезії Б.Лесьмяна виступає явищем полісемантичним. Про це досить яскраво свідчить хоча б той факт, що, крім польської мови, якою написана переважна більшість його творів, він послуговується, хоч і в невеликій кількості ранніх віршів, мовою російською. Українська мова в доробку Б.Лесьмяна відсутня, однак деякі його твори мають досить яскраву українську спрямованість, скажімо, новела “Исцеленный Ясь”, надрукована 1900 р. в “Киевской газете”.

В основу новели покладена історія про дивовижну здатність сільського хлопчика Яся бачити два світи — реальний та ірреальний: “И не было такого предмета, которого не видел бы Ясь”⁸. Важко говорити про оригінальність цього сюжету, адже в романтизмі тема двох світів була досить популярною, згадаймо хоча б роман Е.Т.Гофмана “Крихітка Цахес”, в якому позареальний світ постає як реальність “навпаки”. Отже, оминаючи сюжетні особливості новели Б.Лесьмяна, варто зупинитися на її специфічних рисах, значимих у контексті усії творчості автора.

Насамперед — це мовна стилістика твору, що вирізняється особливим українським лексичним “колеритом” (“белая хатка”, “снопы”, “копны”, українські звертання “Ой, мамо, мамо!”). Присутні у творі й реалії українського побуту. Скажімо, мати Яся носила “зеленый платок с красными цветами”, ходила працювати в поле, де “связывала снопы, складывала рядком, чтобы после устраивать остроконечные копны”. Звичай “носити барвисті хустки”⁹, як засвідчує дослідник української етнографії Хведір Вовк, прийшов в Україну лише в середині ХІХ ст. Отже, Б.Лесьмян у своїй новелі створив образ не абстрактної селянки, а саме української, до того ж жінки — своєї сучасниці.

Новелу “Исцеленный Ясь” можна було б назвати своєрідною етнографічною літературною замальовкою. Українська атмосфера, якою пройнятий твір, увиразнює причетність автора до першоджерел української культури. Хлопчик, наділений дивовижною здатністю бачити Спасителя, Бога, ангелів і навіть два сонця на небі, походить із сільської родини. Його феноменальні здібності суперечать прагматичним уявленням представників світу ученості, інтелекту, реальності, уособленням якого виступає лікар. Протистояння двох несумісних світів закінчується поразкою першого: Ясь після лікування втрачає свій надприродний дар.

⁴ Див.: Trznadel J. Wstęp // Bolesław Leśmian. Poezje wybrane. — Wrocław, 1991. — S.4.

⁵ Див.: Łopuszański P. Leśmian. — Wrocław, 2000. — S.26–31.

⁶ Див.: Smyczyńska E. U rydei faszynacji Bolesława Leśmiana // Slavia Orientalis. — S.49.

⁷ Василенко В. Поетичний світ Болеслава Лесьмяна. — К., 1990. — С.5.

⁸ Исцелённый Ясь // Киевская газета. — 1900. — №175 (8 июн.). — С.2 Далі сторінку зазначаємо в тексті.

⁹ Вовк Хведір. Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995. — С.136.

На перший погляд, “Исцеленный Ясь” – твір автора-початківця, що не претендує на докладний аналіз. А втім, якщо взяти до уваги творчість Б.Лесьмяна як цілісний текст (послугуючись термінологією Р.Барта), то згадана новела видається надзвичайно показовою, адже український ґрунт – одна з основних ознак мистецького доробку її автора, елемент, на якому будується його поетична оригінальність. У даному контексті можна говорити про присутність української теми на кількох рівнях: на рівні фізичної присутності, тобто природи (за словами самого Б.Лесьмяна, “зелені” української землі), фольклорному, культурологічному.

Фольклорний струмінь – один із основних елементів творчості Б.Лесьмяна з огляду на сюжет новелу “Исцеленный Ясь” можна порівняти з народною казкою. Для такого зіставлення маємо досить вагомий підстави. Скажімо, сюжет про надприродні можливості дитини у фольклорних епічних творах зустрічається досить часто, згадаймо хоча б українську народну казку “Котигорошко” про хлопчика, що мав дивовижну фізичну силу, казку “Про дідову дочку і бабину дочку”, в якій розповідається про надзвичайно розумну дівчинку (дідову дочку)¹⁰. Ці сюжети поширені у фольклорній спадщині багатьох народів.

І ще одна важлива деталь, яка привертає в даному контексті особливу увагу. Своєрідним центром, головним героєм (обов’язково позитивним) народної казки має бути постать, що своїм походженням максимально наближена до фольклорного оповідача. Персонаж-антипод головного героя маргінальний за своєю суттю, відрізняється він і своїм соціальним станом, і походженням. У новелі “Исцеленный Ясь” Б.Лесьмян саме і взяв за основу таку бінарну структуру, коли центральний персонаж Ясь (син селянки), наділений надприродною здатністю бачити ірреальні речі, має своєрідного антипода в образі лікаря, людини, що належить до світу науки, абсолютно протилежного тому, в якому живе хлопчик. Діагноз, що його лікар ставить Ясю (“Я называю это состояние глаз болезненной двойственностью или двойственной болезненностью” (2)), радше словесний каламбур, аніж медичний термін.

Монолог Яся, що ним закінчується новела, певною мірою нетиповий для казкового твору. Герой, після того як його “вилікували”, перетворюється на звичайного представника маргінального світу, тобто “перемога добра” трансформувалась у поразку: “– Ой мамо, мамо! – хныкал исцеленный Ясь. – Какое же небо стало бедное: у него только одно солнышко! Бедное небо и я бедный, потому что у меня нет солнышка!” (2).

Запозичення автором фольклорних прийомів визначило художній стиль поетичного світу Б.Лесьмяна. Центром його світотворення можна вважати модель стародавнього (архаїчного) світу, в якому людина, природа і власне сама культура становили неподільну цілісність. Варто завважити, що саме в цій новелі автор означив проблему взаємодії людини зі світом природи. На початку твору хлопчик виступає часткою світу (досить показова в цьому плані авторська характеристика імені дитини, за якою ім’я Ясь, немов квітка, росте на полі: “Вероятно такова воля провидения, чтобы эти имена росли на лугах” (2)), а в кінці відбувається символічне відторгнення Яся самою природою: він утрачає здатність бачити два сонця. Прикметні ознаки українського менталітету – “кордоцентризм” (гр. *cardia* – серце, лат. *centrum* – осереддя), індивідуальний підхід до тлумачення реальності та антеїзм – єднання людини з природою¹¹. Саме антеїзм Б.Лесьмян і піддає сумніву.

¹⁰ Див.: *Українські народні казки*. – К., 1998.

¹¹ *Бичко І.* Українська ментальність і проблема гуманізації національної вищої освіти // *Розбудова держави*. – 1993. – №3. – С.58-63.

З одного боку, людина в його поезії постає як невід’ємна частка природи, а з другого – спостерігаємо “відчуження”. Очевидно, можна говорити про проблему “розриву” між двома світами не лише на рівні поетичного твору, а й у плані аналітичної психології авторського тексту. Скажімо, рік, коли вийшов твір (1900), був певним пограниччям, своєрідним рубежем для Б.Лесьмяна, адже в 1901 р. він виїхав з України назавжди. Тому проблема “відчуження” актуальна і на рівні авторського письма у дзеркалі історичного авторського “я”.

Мотив відсторонення людини в зеленому світі природи надалі став одним із провідних у творчості польського поета. Скажімо, у вірші “Утопленик” зі збірки “Лука”, опублікованої 1920 р., ідеться про мандрівника, який прагне звідати загадку “зелені”. Але людина, яка прагне пізнати “зелень саму в собі”, приречена на загибель. Власне, та прірва між людиною і світом природи, про яку писав автор ще 1900 р. (новела “Исцеленный Ясь”), – не просто один із мотивів творчості Б.Лесьмяна; вона – важливий філософський фрагмент, що проходить крізь усю його поетичну спадщину.

Модель фольклорного твору була для Б.Лесьмяна своєрідною матрицею, крізь яку проступало слово “jak zaklęcia lub “mantra””¹². Апелювання до народного твору як до глибинної пам’яті першосвіту, першослова (де саме й відсутня прірва між людиною та світом), власне, і було тим центром, до якого сходилися художні та естетичні шукання поета. Відчуття грані, своєрідної межі поміж світами, а точніше, того моменту, коли ця грань утворилась, було філософією всієї його творчості. Тому новелу “Исцеленный Ясь”, один із перших творів Б.Лесьмяна, слід розглядати в цілісному контексті його мистецького доробку. Відфольклорна модель, покладена автором в основу твору, насправді становить не просто абстрактну субстанцію, а відображає національну специфіку землі, на якій зростав польський поет Болеслав Лесьмян.

¹² *Leśmian B. Szkice literackie.* – Warszawa, 1959. – S.499.

Передплачуйте

СЛОВО *i* ЧАС

– *єдиний академічний*

літературознавчий журнал

про українську та світову літературу.

Передплатний індекс – 74423.

Електронний варіант

на Web-сторінці за адресою:

www.word-and-time.iatp.org.ua

